

تقریرات دروس خارج فقه

حضرت آیت الله سید محمد رضا مدرس طباطبایی یزدی (دامت برکاته)

سال تحصیلی ۱۴۰۱-۰۲

جلسه پنجاه و هشتم؛ سه شنبه ۱۴۰۱/۱۰/۲۷ (جلسه پانزدهم فقه خلق پول)

همان طور که قبلاً اشاره کردیم پول بالمعنی الأعم اختصاص به اسکناس یا سکه رسمی ندارد، بلکه به چیزهای دیگری هم اطلاق می شود، از جمله سپرده های دیداری یا همان حساب جاری که صاحب حساب می تواند با صدور چک، از آن حساب برداشت کند و این حساب ها همان خاصیت نقدینگی پول را دارند که به راحتی می توان آن را هزینه کرد بدون اینکه فرد متحمل هزینه اضافی یا عملیات اضافی شود. البته لفظ پول به طور مطلق در زمان حاضر اختصاص به پول بالمعنی الأخص یعنی همان اسکناس و سکه رسمی دارد. و همان طور که اشاره شد اینکه گفته می شود بانک های بازرگانی و تجاری خلق پول می کنند، مقصود این نیست که پول فیزیکی را خلق می کنند^۱ بلکه مقصود پول اعتباری است که از ناحیه تسهیلات و افزایش دارائی حساب های جاری افراد اتفاق می افتد.

به هر حال بعضی^۲ از آقایان گمان کرده اند خلق پول اختصاص به آن دارد که در سیستم بانکداری الکترونیکی، پولی از حسابی به حساب دیگر به عنوان پول نقد منتقل شود. در حالی که این روش کاملاً متأخر است و اصطلاح خلق پول خیلی قبل تر از اینکه روش های الکترونیکی امروزی پیدا شود و یا در این مقیاس وسیع مورد استفاده قرار گیرد، یک اصطلاح و واقعیتی بوده که اقتصاددان ها به آن توجه داشته اند؛ مثلاً در کتاب

۱. البته بانک مرکزی در یک دوره ای به بانک ها این اختیار را داده بود که شبه پول فیزیکی یا همان چک پول مسافرتی را چاپ کنند.

۲

«Macroeconomic Theory»^۱ نوشته «Eugene A. Diulio» چاپ اول که - آن طور که خودش در مقدمه امضاء کرده - مربوط به نوامبر ۱۹۷۴ میلادی است، در فصل ۱۲/۳ ابتدا در مورد خلق پول کاغذی یا «paper currency» می‌گوید:

از آنجا که پول کاغذی قدرت نقدینگی - یا به تعبیر عرب‌ها سیولتس - بالاست، لذا اصل می‌باشد. سپس اضافه می‌کند که می‌توان پول را به عنوان چیزی تعریف کرد که مشتمل بر پول جاری یعنی اسکناس، سپرده‌های دیداری یا حساب‌های جاری است، گرچه دارایی‌های دیگر هم ممکن است مقداری سیولت و نقدینگی داشته باشند، منتها اصل در پول همین موارد است. و تصریح می‌کند پول اعتباری محض یا «Fiat money» یا «fiat paper currency» آن وقتی اتفاق می‌افتد که هیچ کالایی پشتوانه انتشارش نباشد.^۲

۱. این کتاب به زبان فارسی به عنوان «تئوری یا نظریه و مسائل اقتصاد کلان» ترجمه شده است که البته ترجمه‌ای که ما از این کتاب دیدیم چندان مناسب نبود. به زبان عربی هم ترجمه شده است که ترجمه عربی آن دل‌چسب است.

۲.۱۲.۳ THE CREATION OF PAPER CURRENCY

In economics, money is an asset that provides its owner with ultimate liquidity. That is, the owner of money is able to purchase goods and services with this asset without incurring additional transaction costs. We shall define money as consisting of currency and demand deposits, although other assets also provide their owner with a high degree of liquidity.

Currency is composed of both coins and paper currency. In the United States, we have token coins and fiat paper currency. Token coins arise when the issued coin is not worth its face value as a commodity. Thus, token coins do not include an amount of metal equal to the face value of the coin. Credit or fiat paper currency arises when there is no **commodity backing the issue**.

Examples ^۵ through ^۷ demonstrate various ways the government could change the quantity of fiat paper currency.

EXAMPLE ^۵. Paper currency is printed by the government and given to households. Households receive an asset, paper currency. The government increases a liability, paper currency. The balancing entry for the household and government sectors is good will.

HOUSEHOLD SECTOR		GOVERNMENT SECTOR	
Assets	Liabilities	Assets	Liabilities
Paper currency	+ Good will	Good will	+ Paper currency

EXAMPLE ^۶. The government creates paper currency and uses it to purchase goods and services from the business sector. The business sector changes the composition of its assets, giving up goods and services for paper currency. The government sector increases the quantity of goods and services it receives by issuing a liability, paper currency.

و در فصل ۱۲/۱۰ در مورد دارایی‌هایی که ممکن است پول حساب شوند می‌گوید:

دارایی‌های متعددی وجود دارد که ممکن است به عنوان پول حساب شوند، از جمله سپرده‌های سرمایه‌گذاری و نیز اوراق بهادار آمریکا که چون به همان مقدار نقدینگی و سیولت دارند، پول حساب می‌شوند. و این نقدینگی و قابلیت خرج کردن باید در آخرین درجه باشد که هیچ هزینه و تبدیلی لازم نداشته باشد. و این خاصیت اختصاص به حساب‌های جاری و اسکناس دارد ولی در عین حال بعضی از اقتصاددان‌ها حتی حساب‌های پس‌انداز را هم پول و نقد حساب می‌کنند.

BUSINESS SECTOR		GOVERNMENT SECTOR	
Assets		Liabilities	Assets
Liabilities			
Goods & services	-	Goods & services	+ Paper currency+
Paper currency	+		

EXAMPLE ۷. The government issues paper currency in exchange for government securities owned by the household sector. The household sector changes the composition of its assets from an interest-bearing gov- ernment liability to a non-interest-bearing government liability. There is a similar change in the liabilities of the government sector.

HOUSEHOLD SECTOR		GOVERNMENT SECTOR	
Assets	Liabilities	Assets	Liabilities
Government securities	-	Government securities	-
Paper currency	+	Paper currency	+

As a general rule, the government creates additional paper currency by purchasing government securities (Example ۷). This method is classified as a monetization of debt since the government is exchanging interest-bearing for non-interest-bearing debt. Creation of paper currency by the outright purchase of goods and services (Example ۶) was used only during the Civil War. Currency creation has never taken the form of Example ۵ although some abstract economic theories assume this method.

Let us now consider the effect of currency creation upon the level of money income. (We shall assume that the household sector receives additional paper currency in exchange for government securities.) If households decide to hold the increased supply of paper currency, there is no effect upon the level of spending and therefore no change in the level of money income. In this case, the increased money supply is completely offset by an equal increase in the demand for money. However, if households spend the larger currency bal- ances or lend them to the business sector, the level of money income rises as consumption plus investment spending increases. Of crucial importance, then, is the behavior of those who receive the additional paper currency. This is treated in Chapter ۱۳.

در این فصل نیز عبارتی درباره پول اعتباری محض یا همان «Fiat money» دارد و این بحث را مطرح کرده که اساساً «Fiat money» چیست، و می‌گوید:

زمانی «Fiat money» وجود دارد که ناشر آن پول هیچ قوی نمی‌دهد که آن پول را تبدیل به کالای خاصی کند. به عنوان نمونه دولت آمریکا قول نداده که یک اسکناس پنج دلاری را به طلا یا هر چیز دیگری تبدیل کند. سپس می‌گوید: وقتی در یک کشوری پول فیات یا همان پول اعتباری محض رسمی باشد، آن کشور قدرت دارد که مقدار آن پول را از طریق پولی کردن قرض‌های عمومی یا خصوصی افزایش بدهد؛ به این معنا که وقتی آن دولت با عرضه اوراق قرضه از بخش خصوصی یا بخش عمومی قرض گرفت، می‌تواند با چاپ و نشر پول اعتباری محض، آن اوراق را خریداری کند.

و در فصل ۱۲/۱۵ به زیبایی این مطلب را توضیح می‌دهد که چگونه سیستم بانک‌های بازرگانی قادرند خلق پول کنند. ابتدا می‌گوید به کار بردن چک برای پرداخت، هم راحت‌تر و هم امن‌تر است، لذا توانایی پرداخت با چک - که براساس حساب‌های جاری افراد است - را خلق پول می‌گوییم.

بنابراین از عبارات این کتاب معلوم شد که اصطلاح «خلق پول»، اصطلاحی است که از قدیم رایج بوده و اساس آن هم مربوط به پرداخت‌های با چک بوده است.

در کتاب^۱ ساموئلسون^۲ که قدیمی‌تر از کتاب قبلی است، همین مطالب ذکر شده و اسم خلق پول را «bank money» یعنی پول بانکی گذاشته و می‌گوید: امروزه - یعنی در زمان تألیف کتاب - عصر پول بانکی است که از طریق کشیدن چک براساس حساب جاری یا همان سپرده دیداری محقق می‌شود.

نظیر این الفاظ یا عین آنها، در کتاب‌های اقتصادی فراوان ذکر شده است. پس معلوم می‌شود اصطلاح خلق پول، یک اصطلاح جدید نیست، بلکه از قدیم هم مطرح بوده و حتی در بعض کتاب‌هایی که مربوط به بیش از ۸۰ سال قبل است، این اصطلاح به کار رفته و به همه این مواردی که توضیح دادیم خلق پول بانکی گفته شده است.

بازگشت به شبهه مذکور

خلاصه شبهه این شد که وقتی بانک اعتباراتی را به عنوان قرض برای کسی در نظر می‌گیرد و پول بانکی را در حساب او ثبت می‌کند و آن فرد هم با آن پول اقدام به پرداخت بهای خرید خود می‌کند و به حساب فروشنده منتقل می‌کند [و یا دین خود را پرداخت می‌کند]، این عمل از دو حیث دارای اشکال است؛ زیرا اولاً: **إقراض کلی** است که مورد اشکال قرار گرفته است. ثانیاً: قرض زمانی واقع می‌شود که **قبض** شود، در حالی که بانک پول نقد را به حساب او واریز نکرده و او نیز پولی تحویل فروشنده [یا دائن] نداده است. البته فراموش نشود که شرایط دیگر حواله و سایر عقود نیز باید مورد توجه قرار گیرد، از جمله لزوم اشتغال ذمه محیل نسبت به محتال.

در نگاه اول ممکن است کسی بگوید بانک پول نقد را به حساب وام‌گیرنده واریز کرده و او هم پول نقد را به حساب فروشنده [یا دائن] واریز کرده است و این در قوه خود اسکناس است و کأن اسکناس را در حساب او گذاشته است. [در حالی که اگر کمی دقت شود] معلوم است که بانک اسکناسی به وام‌گیرنده تحویل نداده و فقط در حساب او ثبت کرده که مثلاً صد واحد پول دارد و او هم اسکناسی تحویل فروشنده یا فرد دیگری نداده است.

یک توجیه سطحی - نسبت به آنچه که بعداً خواهم گفت - این است که خود این اعتبار، پول می‌باشد و شاید مقصود از اینکه گاهی می‌گویند «پول الکترونیکی»^۱ همین باشد، هرچند ما فعلاً نمی‌دانیم این اصطلاح تعریف دقیقی داشته باشد. به هر حال اگر خود این اعتبارات واقعاً پول باشد و حتی لازم نیست پول باشد بلکه مال باشد، همین مقدار کافی است که شرعاً قابل تصحیح باشد. کما اینکه در مباحث رمزارزها توضیح دادیم^۲ که رمز بین‌المللی sdr، هیچ مابازائی ندارد و از این جهت حتی از رمزارزها هم ضعیف‌تر است؛ چراکه رمزارزها لااقل یک شکلک یا کد کامپیوتری دارند و بروز خارجی آنها در قالب آن اعداد و اشکال است، ولی sdr حتی چنین مابازائی ندارد و فقط صندوق بین‌المللی پول طبق ضوابطی می‌گوید ایران فلان مقدار sdr دارد، روسیه فلان مقدار و هکذا سایر کشورها. منتها گفتیم چون همه کشورها این اعتبار را قبول می‌کنند و پای‌بند به آن هستند، لذا هرچند پول نیست اما مال می‌باشد. و چون مال است لذا تمام احکام مال بر آن مترتب بوده و در مبادلات مالی قابل مبادله است. در اینجا هم ممکن است کسی بگوید که خلق پول یا پول‌آفرینی بانک‌ها به این

۱. Digital currency

۲. مراجعه شود به کتاب فقه رمز ارزها، ص ۱۸۹-۱۹۸.

معناست که آنچه خلق شده، خودش به عنوان پول جدیدی است.

در جواب این توجیه می‌گوییم: این کلام ساده انگاری است، چراکه در حقیقت در این فرآیند - ولو به باطل - بانک نظیر همان پولی که وجود دارد و در جامعه جریان دارد به ذمه می‌گیرد، زیرا وقتی بانک آن پول را در حساب وام‌گیرنده ثبت می‌کند و می‌گوید او صد واحد دارایی دارد، یعنی صد واحد نظیر همین پولی که در جامعه جریان دارد دارایی دارد و هر وقت خواست بانک آن پول را به او می‌دهد و این عبارتاً اخرای آن است که پول به ذمه بانک است. برخلاف sdr که یک چیز دیگری غیر از پول رایج است و صندوق بین‌المللی پول آن را ابداع کرده است.

به هر حال این پول به ذمه بانک است و صاحب حساب این پولی که به ذمه بانک است را به حساب فروشنده منتقل می‌کند و کأن به او می‌گوید برو این پول را از بانک بگیر. بنابراین نقد به این معناست که می‌تواند به بانک مراجعه کند و آن پول را بگیرد، نه اینکه الآن بانک پول فیزیکی را به حساب او گذاشته باشد یا او پول فیزیکی را به فروشنده تحویل داده باشد. وقتی چنین شد، همان دو شبهه شرعی مطرح می‌شود که اولاً: این إقراض کلی است که جایز نیست و ثانیاً: این قرض، قبض نشده است. لذا باید دید آیا راه حلی برای این شبهه وجود دارد یا خیر؟

والحمد لله رب العالمین

تقریر و تنظیم: جواد احمدی

منابع یابی: فرید قیاسی